

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Explaining the effects of reverse migration on cultural development through the social development of Mahal Anzal villages in Urmia city in 2017-2021

Sharifeh Jafarmadar Gharabagh¹ Simin Armağan^{2*} Tahmineh Daniali³

¹. PhD student, Department of Geography and Rural Planning, Yadegar-e- Imam Khomeini (RAH) Shahre Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

². Assistant Professor, Department of Geography and Rural Planning, Yadegar-e- Imam Khomeini (RAH) Shahre Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

³. Assistant Professor, Department of Geography and Rural Planning, Yadegar-e- Imam Khomeini (RAH) Shahre Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO	EXTENDED ABSTRACT
<p>History Article:</p> <p>Received: 17 April 2024</p> <p>Revised: 28 April 2024</p> <p>Accepted: 29 April 2024</p> <p>Keywords: reverse migration, Social Development, cultural development, impossible to ejaculate, Urmia city</p>	<p>Introduction And Objectives: Reverse migration is an important phenomenon and on a national scale, the linear movement of immigrants from an urban settlement to a rural settlement due to medical reasons, retirement, etc., is the primary place of birth and life of city immigrants. Urban people often bought a garden for themselves in the surrounding villages and created a place of recreation and life by building a garden house or villa, and because in most villages there are living facilities such as water, electricity, gas, etc., therefore, most people in all They visit these gardens throughout the year and live there. By returning to the villages, many people have made a life for themselves in the village and escaped from the problems of the city and renting houses and thousands of other problems and have caused changes in the shape of rural areas, changes in the shape of houses and changes in the way of life in the villages, which has led to Development of rural life and improvement of the condition of villages. The issue of migration occurs in society as migration from village to city, from city to village, from village to village, or from small towns to big cities. The purpose of this research is to explain the effects of reverse migration on cultural development through the social development of Mahal Anzal villages in Urmia city in 2017-2021.</p> <p>Methodology: The research design was descriptive, analytical, applied and developmental, field and non-experimental. The statistical population is the inhabitants of Mahal Anzal villages - which includes 40 villages - and those considered in the present study are those who returned from the city to the villages and either bought a garden or are living there. There were 944 households. The statistical sample was selected by quota sampling in the number of 275 households and the questionnaire was distributed by simple random method. In this sampling method, the inhabitants of the villages of Mahalan Anzal were divided into two groups: permanent reverse migration (869 households) and seasonal reverse migration (75 households) and from these two groups there are 275 households, of which 253 households belong to the seasonal reverse migration group and 22 households from Reverse migration was permanent.</p> <p>Results and Discussion: The results showed that there is a positive and significant relationship between reverse migration, social development and cultural development ($P \leq 0.01$). Reverse migration has a direct and positive</p>

* Corresponding Author: Simin Armağan
Email: s.armağan@yahoo.com,

effect on social development (0.70) and cultural development (0.28) ($P \leq 0.01$) and also reverse migration has an indirect and positive effect (0.39) on cultural development through social development. In Mahal Anzal villages of Urmia city, it was ($P \leq 0.01$). also, the standardized direct effect for the reverse migration path to social development (0.70) and its t-statistic (16.30) is positive and significant at the 0.001 level. The standardized direct effect for the reverse migration path to cultural development is (0.28) and its t-statistic is (5.20), which is positive and significant at the 0.001 level. According to these significant results, the first hypothesis of the research is confirmed, that is, reverse migration has a direct and positive effect on social development and cultural development in Mahal Anzal villages of Urmia city.

Conclusion: The current research was faced with the following limitations in its execution process: in generalizing the results to other cities and provinces of the country; Due to the fact that the statistical population of this research was the reverse immigrants of Mahal Anzal villages in Urmia city, there is a limitation. The measurement of the variables in this research is based on a questionnaire, and the results should be used with caution; Because due to the amount of information requested, some subjects may not have answered the questions carefully or may have unconsciously filled the questionnaires in the direction of self-verification. Considering that many factors and variables play a role in the social and cultural changes of villages, as a result, it was not possible to control all the variables involved in this factor in this research, and there are limitations in this respect.

Those in charge should develop the social and cultural life of villages and villagers by examining the positive effects of reverse migration to the villages, by formulating new laws and by maintaining the rural situation, in order to improve the social, cultural and traditional situation for the residents of the villages that accept immigrants.

Highlight:

- Investigating the impact of reverse migration on the social and cultural situation of villages.

Cite this article:

Jafarmadar Gharabagh, Sh., Armaqan, A., & Daniali, T. (2024). Explaining the effects of reverse migration on cultural development through the social development of Mahal Anzal villages in Urmia city in 2017-2021. *Organization Of Space Economy*, 2(4), 59-77.

© The Author(s)

Publisher: Islamic Azad University of Yadegar-e Imam Press

تبیین اثرات مهاجرت معکوس بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه سال ۱۴۰۰-۱۳۹۶

شریفه جعفرمدار قره باغ^۱، سیمین ارمغان^۲، تهمنه دانیالی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. استادیار، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. استادیار، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده	مشخصات مقاله
<p>بیان مسئله: مهاجرت معکوس پدیده‌ای مهم و در مقیاس ملی حرکت خطی مهاجران از سکونتگاه شهری به سوی سکونتگاه روستایی بنا به دلایل درمانی، بازنشستگی و غیره بوده و مکان اولیه تولد و زندگی مهاجران شهر است</p> <p>هدف: هدف تبیین اثرات مهاجرت معکوس بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه سال ۱۳۹۶-۱۴۰۰ بود.</p> <p>روش: طرح پژوهشی، کاربردی و توسعه‌ای بود. جامعه آماری پژوهش، ۹۴۴ خانوار از شهر برگشته به روستاهای محال انزل بودند که از این تعداد، ۲۷۵ خانوار با روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای انتخاب و به پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی پاسخ دادند. داده‌ها با پرسشنامه، محقق ساخته که با پایایی ۰/۸۱۸ جمع‌آوری و با نرم‌افزارهای (SPSS) V.28 و (Lisrel-V.10) تجزیه و تحلیل شدند. پرسشنامه پژوهش دارای روایی تحلیلی عاملی اکتشافی (۰/۸۴۷) و تحلیل عاملی تاییدی، مورد قبول بود.</p> <p>یافته‌ها و بحث: نتایج نشان داد بین مهاجرت معکوس، توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P \leq 0.01$). مهاجرت معکوس دارای تأثیر مستقیم و مثبت بر توسعه اجتماعی (۰/۷۰) و توسعه فرهنگی (۰/۲۸) بوده ($P \leq 0.01$) و همچنین مهاجرت معکوس دارای تأثیر غیرمستقیم و مثبت (۰/۳۹) بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی در روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه بود ($P \leq 0.01$).</p> <p>نتیجه‌گیری: مسئولین امر باید با بررسی تأثیرهای مثبت مهاجرت‌های معکوس به روستاها، با تدوین قوانین جدید و با حفظ وضعیت روستایی باعث توسعه زندگی اجتماعی و فرهنگی روستاها و روستاییان در راستای بهبود وضعیت اجتماعی، فرهنگی و سنتی برای اهالی روستاهای مهاجرپذیر شوند.</p>	<p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۹</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۲/۰۹</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۰</p> <p>کلیدواژه‌ها: مهاجرت معکوس، توسعه اجتماعی، توسعه فرهنگی، محال انزل، شهرستان ارومیه</p>
<p>نکات برجسته:</p> <ul style="list-style-type: none"> بررسی تأثیر مهاجرت معکوس بر وضعیت اجتماعی و فرهنگی روستاها 	

ارجاع به این مقاله: جعفرمدار قره باغ، شریفه، ارمغان، سیمین و دانیالی، تهمنه. (۱۴۰۳). تبیین اثرات مهاجرت معکوس بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه سال ۱۳۹۶-۱۴۰۰، *ساماندهی اقتصاد فضا*، ۲(۴)، ۷۷-۵۹.

بیان مسئله

وضعیت کنونی کشور طوری شده که زندگی شهری برای شهرنشینان بنا به دلایل و مشکلاتی که در زندگی شهری وجود دارد، بسیار سخت شده و مردم شهرنشین برای تفریح و یا فرار از ترافیک و سایر مشکلات شهری، خود را به مناطق روستایی و باغاتی که در روستاها دارند می‌رسانند. مردم شهری اغلب در روستاهای اطراف برای خود باغ خریده و با ساخت خانه باغ یا ویلا برای خود محل تفریح و زندگی ایجاد کردند و چون در اغلب روستاها امکانات زندگی مانند آب، برق، گاز و ... وجود دارد، لذا اغلب مردم در تمام طول سال به این باغ‌ها رفت‌وآمد داشته و آنجا ساکن هستند. خیلی از افراد هم با برگشت مجدد به روستاها برای خود در روستا زندگی درست نموده و از مشکلات شهری و کرایه‌خانه و هزاران مشکلات دیگر فرار کرده و باعث تغییر شکل مناطق روستایی، تغییر فرم خانه‌ها و تغییر نوع زندگی در روستاها شده‌اند که این عامل منجر به توسعه زندگی روستایی و بهبود وضعیت روستاها شده است. مسئله‌ی مهاجرت به صورت مهاجرت از روستا به شهر، از شهر به روستا یا از روستا به روستا یا از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ در جامعه اتفاق می‌افتد (الفتی، حقیقتیان و حجازی، ۱۴۰۱: ۱۶۸).

شکل غالب مهاجرت در اکثر کشورهای جهان سوم از جمله ایران، حرکت یک‌سویه و عموماً بدون بازگشت روستاییان به شهرها است، اما طی دهه‌ی اخیر به نظر می‌رسد در نواحی روستایی کشور الگوی دیگری از مهاجرت تحت عنوان مهاجرت معکوس شکل گرفته است. به طوری که در نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ تعداد مهاجرین معکوس (شهر به روستا) بیش از مهاجرت روستا به شهر بوده است. طی این دوره تعداد افرادی که از شهر به روستا مهاجرت کرده‌اند، ۷۵۵۵۴۶ نفر و تعداد افرادی که از روستا به شهر مهاجرت داشته‌اند ۶۵۵۲۵۱ نفر بوده است. در واقع مهاجرت معکوس در این دوره برخلاف دوره‌های قبل بیش از ۱۰۰ هزار نفر بیش‌تر از مهاجرت روستا به شهر بوده است. از آنجا که هرگونه سیاست‌گذاری و آینده‌نگری در نواحی روستایی با ساختار جمعیت به‌طور مستقیم و غیرمستقیم ارتباط پیدا می‌کند، شناخت مقصد مهاجران در مهاجرت معکوس و تحلیل الگوهای جابه‌جایی جمعیت و عوامل مؤثر بر آن اهمیت به‌سزایی دارد (میرفلاح نصیری، دل عظیمی و صباغی، ۱۳۹۵: ۱۸).

مهاجرت معکوس پدیده‌ای مهم و در مقیاس ملی حرکت خطی مهاجران از سکونتگاه شهری به‌سوی سکونتگاه روستایی بنا به دلایل درمانی، بازنشستگی و غیره بوده و مکان اولیه تولد و زندگی مهاجران شهر است. استفاده از فضاهای روستایی از سوی شهرنشینان، اغلب به‌منظور فراغت و کاهش بار روانی مشکلات حاکم بر فضاهای شهری به‌عنوان کنشی مکانی - فضایی صورت می‌پذیرد (افراخته و حجتی پور، ۱۳۹۲: ۸۷). چنانچه در مناطق روستایی مهاجر فرست، توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی برای فعالیت‌های اقتصادی و رشد و پیشرفت فرهنگی و سیاسی ملاحظه شود، منجر به بروز پدیده مهاجرت بازگشتی می‌شود (منافی آذر و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۸). بر این اساس مهاجرت‌های معکوس بر بزرگسالان و بازنشستگان استوار است. درعین حال عده‌ای از جوانان نیز ترجیح می‌دهند به دلایل اقتصادی و بهداشتی (عدم آلودگی هوا، آب، صدا و ...) در روستا اقامت نموده و روزها صرفاً برای کار وارد شهر شوند (ربانی، ۱۳۹۰: ۹۷).

مهاجرت معکوس و جریان ضد شهرنشینی را می‌توان حالتی از حالات شهرگرایی روستایی قلمداد کرد، چرا که شهرگرایی حومه‌ها و نواحی روستایی فرآیندی اجتماعی است که شامل گسترش ایده‌ها و شیوه‌های زندگی شهری در نواحی روستایی است و مشخص‌ترین حالت آن حرکت مردم از شهرها به نواحی روستایی است. لیکن روستاهای خوابگاهی یا توریستی و خانه‌های دوم را نباید با مهاجرت بازگشتی منطبق دانست؛ زیرا روستاهای خوابگاهی محل سکونت شهروندانی است که در شهر به فعالیت مشغول‌اند و خانه دوم به خانه‌ای اطلاق می‌شود که ساکنان شهرها در نواحی روستایی خوش آب‌وهوا برای گذراندن اوقات فراغت و استراحت تدارک می‌بینند درحالی که محل سکونت و فعالیت رسمی آنها در شهر است. این خانه‌ها خود می‌تواند زمینه‌ساز بازگشت مهاجران به مبدأشان باشند (الفتی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۷۳).

امروزه، توجهی که سازمان‌های بین‌المللی به ارتباط میان مهاجرت و توسعه می‌کنند، نیاز به مرور دوباره رویکردهای مهاجرت معکوس را نشان می‌دهد. به مرور بسیاری از دولت‌ها در این کشورها به این حقیقت بنیادی رسیده‌اند که بحران شهری نخست بحران تولیدکنندگان روستایی است. آمارها نشان می‌دهند که در بسیاری از کشورهای درحال توسعه وزن و اهمیت روستاها به‌مراتب بیش از میزان توجهی است که به آنها می‌شود و همان‌گونه که رشد سریع شهرنشینی یک مسألهٔ مربوط به این کشورهاست، روستانشینی و لزوم توجه به توسعه روستایی نیز به‌عنوان مهم‌ترین مسئله در این کشورها مطرح است. مهاجرت‌ها و حرکت‌های جمعیتی در ایران عموماً از مناطق عقب‌مانده و کمتر توسعه‌یافته به سمت مناطق پیشرفته و رشد‌یابنده از روستا به روستا و از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ اتفاق می‌افتد (محمدپورلیما و عالی زاد مینا آباد، ۱۳۹۷: ۸۳). امروزه ما شاهد مهاجرت دوسویه هستیم؛ حرکت از

روستاها به شهرها و مهاجرت از شهر به روستاها هرچند با آهنگ کندتر. هم‌اکنون مهاجر فرستی روستاها در بعضی مناطق روند معکوس به خود گرفته است و به‌سوی مهاجرپذیری پیش می‌رود. از برگشت جمعیت یا جریان ضد شهرنشینی با عنوان مهاجرت معکوس نام‌برده می‌شود. جریان غالب مهاجرت از روستا به شهر و از شهرهای کوچک به بزرگ، طی سال‌های اخیر جریان وارونه مهاجرت از شهرها به‌خصوص، کلان‌شهرها به نواحی روستایی پیرانشهری شکل گرفته است. این نوع مهاجرت به علت مشکلات فراوان شهری انجام می‌گیرد (الفنی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۷۶).

پدیده مهاجرت بازگشتی، بیشتر واکنشی نسبت به ایجاد جذابیت در مناطق روستایی قلمداد می‌شود که از طریق ایجاد درآمد در فعالیت‌هایی مانند کشاورزی و دامداری، بازنشستگی و گاه ناشی از مشکلات زندگی شهری پدید می‌آید. اگر شرایط به نحوی تغییر یابد که ارتقای کیفیت زیستی و امکانات در روستا همراه با ارتقای سطح درآمد کشاورزی (در واحد سطح) باشد، زندگی در روستا را جایگزین جذابی برای محیط آلوده پرهزینه شهری می‌سازد (یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷: ۲۰۳). رونق اقتصادی در روستاها، خانواده‌های مهاجر را به روستاها کشانده و مهاجرت بازگشتی صورت خواهد گرفت. استفاده از فضاهای روستایی از سوی شهرنشینان، اغلب به‌منظور فراغت و کاهش بار روانی مشکلات حاکم بر فضاهای شهری به‌عنوان کنشی مکانی - فضایی صورت می‌پذیرد. در مهاجرت بازگشتی، محل تولد و زندگی مهاجران روستا بوده و به دلایل مختلف اقتصادی و اجتماعی و غیره به شهر مهاجرت کرده و مدتی نسبتاً طولانی از عمر فعال خود را در شهر سپری کرده و سپس به روستای موطن خود باز می‌گردند. عوامل جذابی روستایی (ارزانی زمین و مسکن، زمین ارثی، هوای لطیف و پاکیزه، نبود مشکلات شهری) و دافعه شهری (گرانی زمین و مسکن، فشارهای روحی روانی، تبعیض نژادی، آلودگی هوا و غیره) و توسعه شبکه حمل‌ونقل موجب تحرک مکانی به‌صورت مهاجرت بازگشتی می‌شود. هدف از بازگشت اقامت و زندگی است. چنانچه در مناطق روستایی مهاجر فرست، توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی برای فعالیت‌های اقتصادی و رشد و پیشرفت فرهنگی و سیاسی ملاحظه شود منجر به بروز پدیده مهاجرت بازگشتی می‌شود؛ بنابراین ایده بازگشت به مبدأ در شخص به وجود آمده و وضعیتی را بیان می‌کند که شخص مهاجر با تمایل خود و به‌ویژه بعد از مدت‌زمان مشخص به مبدأ بر می‌گردد (افراخته و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۹).

مبانی نظری

مهاجرت به‌عنوان مهم‌ترین تحرک مکانی جمعیت در یک قلمرو جغرافیایی، حرکت یک فرد یا گروهی از افراد در امتداد مرزهای یک واحد سکونتگاهی به واحدهای دیگر برای اقامت دائم یا موقت در مکانی غیر از زادگاه خود است (استوکدال^۱، ۲۰۱۴، ص ۱۶۲). در پی مهاجرت‌های پی‌درپی روستائیان به شهرها، امروزه شاهد بازگشت شهرنشینان به روستاها به نام مهاجرت معکوس یا کوچ بازگشتی هستیم. باتوجه به ماهیت این جریان جمعیتی می‌توان بیان کرد که تأثیرات این گونه مهاجرت‌ها می‌توانند هم بر شهرها و هم بر روستاها باشد؛ بنابراین پرداختن به مهاجرت برگشتی، تنها پرداختن به روستا نیست، بلکه شهر را نیز تحت شعاع قرار می‌دهد (اندرسون^۲، ۲۰۰۲، ص ۳). عوامل تشدیدکننده مهاجرت معکوس را می‌توان به شرح دودسته زیر برشمرد: **عوامل اقتصادی** - **اجتماعی**: ام. لو. معتقد به انگیزه‌های رفتاری (قضاوت‌های ارزشی فرد از محل زندگی شهری و زندگی روستایی در قالب خانه دوم) و هنجاری (رفتار فرد تابعی از انتظارات، گرایش‌های فکری و هنجارهای ذهنی) برای مهاجرت است. وی در کار خود به نقش نسبی رضایت افراد از محل سکونت خود می‌پردازد و تصریح می‌کند که مهاجرت و مکان‌گزینی مجدد، عملی هدفمند و عقلایی است که به‌صورت خودانگیخته در جهت اصلاح یا حفظ کیفیت زندگی فرد صورت می‌پذیرد، به‌عبارت‌دیگر متقاضیان خانه‌های دوم در ادامه رفاه عینی (مادی شهری) به دنبال رفاه ذهنی (غیرمادی روستایی) هستند. اقتصاددانان معتقدند که فرد مهاجر به‌عنوان عامل مهاجرت، عملکرد خود را در قالب اصل هزینه - فایده ارزیابی می‌کند و در این بخش کلیه هزینه‌های متصور اعم از هزینه‌های ملموس و غیرملموس مانند هزینه پیدا کردن کار، هزینه مسافرت، هزینه‌های انطباق با محیط و نظایر آن را در نظر می‌گیرد و در صورتی که فایده‌ای بیش از هزینه‌بر آن مرتبط باشد به مهاجرت اقدام می‌کند (اوکالی، اوکپارا و اولویوی^۳، ۲۰۰۱، ص ۳۳). **عوامل فضایی** - **کالبدی**: با توجه به مصادیق جریان برگشتی جمعیت و تیپ روستاهای متأثر از پدیده مهاجرت معکوس، می‌توان گفت وجود تأثیرات متقابل فضایی و روابط عملکردی بین کلان‌شهرها با نواحی پیرامونی و نقاط روستایی واقع در حوزه نفوذ آنها، به‌تدریج به تغییراتی

1- Stockdale

2- Andersen

3- Okali, Okpara and Olawoye

در ساختارهای جمعیتی، کارکردی، اقتصادی و نیز کالبدی جوامع و عرصه‌های روستایی منجر می‌گردد. پدیده‌ی جدید و رو به رشد مهاجرت معکوس، به‌تازگی مورد توجه دولت‌ها قرار گرفته است. نمونه‌های موفق مهاجرت معکوس را می‌توان در کشورهای مختلف دنیا مشاهده نمود. در آلمان اراضی مستعد حاشیه شهرها را در قطعات ۱۰۰۰ و ۲۰۰۰ متری تجهیز کرده، در اختیار بازنشستگان علاقه‌مند به تولید قرار می‌دهند. معلمین بازنشسته در هلند برای تدریس دروس تقویتی و آموزش‌های آسان‌تر به روستاها و مراکز تولید دعوت می‌شوند. در کالیفرنیا اراضی ۱۰ هکتاری دارای آب و امکانات کشت و زرع برای متقاضیان (اعم از بازنشستگان، افراد بیکار و کارگران) علاقه‌مند به بازگشت به روستا آماده می‌شوند، از این‌روی، برای کاهش مهاجرت‌های روستاییان به شهرها همواره اقدامات مختلفی در نقاط گوناگون جهان صورت گرفته است. خط‌مشی‌های اشتغال و درآمد، ایجاد مشاغل بیشتر، تغییر در فناوری تولید، فعالیت‌های عمرانی مختلف، توجه به رفاه و ارتقاء شاخص‌های سلامت از جمله اقدامات صورت گرفته در این راستا بوده که باعث توسعه روستایی و در نتیجه مهاجرت معکوس از شهر به روستا گردیده است. در بیان فواید مهاجرت معکوس در نواحی جغرافیایی می‌توان به موارد زیر اشاره داشت (روچی^۱، ۲۰۰۹، ص ۳۹۶): **توازن جمعیت**: برگشت جمعیت به مناطق روستایی، پیامدهای کاملاً متفاوتی نسبت به مهاجرت‌های شهری دارد که این مهاجرت به‌عنوان روند ایجادکننده تعادل در نظر گرفته می‌شود. **توسعه اشتغال و تنوع اقتصاد روستایی**: ضرورت استفاده از توانایی، تجربه و مهارت مهاجران، به‌عنوان یکی از راه‌حل‌های مناسب برای ایجاد اشتغال، افزایش درآمد روستاییان، جلوگیری از مهاجرت به شهرها و در نهایت توسعه کشورهاست. **گردشگری روستایی و نقش خانه‌های دوم**: پدیده خانه‌های دوم در بسیاری از کشورهای جهان در حال رشد سریع می‌باشد. گسترش خانه‌های دوم و حضور مالکان غیربومی در روستاها، بالطبع اثرات چشم‌گیری بر جوامع روستایی گذاشته که باعث توسعه اقتصادی روستاهای مهاجرپذیر می‌شود. **توسعه روستایی و مهاجرت معکوس**: کنش متقابل، یعنی جریان اثرگذاری و اثرپذیری، هم‌بستر محیطی - اکولوژیک و هم عرصه فرهنگی و حتی کالبدی، کم‌وبیش دچار دگرگونی می‌شود و به‌این‌ترتیب با تغییر و دگرگونی فضای اجتماعی، روستاها به‌عنوان یک فضای اجتماعی پیوسته تغییر می‌کنند.

نظریه‌های متفاوتی در زمینه علل و پیامدهای مهاجرت معکوس ارائه شده است. گرچه دیدگاه‌های مربوط به مهاجرت تفاوت‌هایی باهم دارند، ولی در همه این نظریات، مهاجرت سازوکاری برای باز توزیع نیروی کار است. بعضی از این دیدگاه‌ها از دید کلان به مسئله مهاجرت نگاه می‌کنند و عامل مهاجرت را محدودیت‌های ساختاری قلمداد می‌کنند. از سوی دیگر برخی از این دیدگاه‌ها، مهاجران را به‌عنوان افرادی در نظر می‌گیرند که درگیر محاسبات هزینه-فایده هستند و برای بهبود در سطح زندگی مهاجرت می‌کنند. اندیشمندان با طرح مکاتب و رویکردهای متعدد موضوع مهاجرت را تبیین و تفسیر کرده‌اند که مهم‌ترین این دیدگاه‌ها عبارت‌اند از نظریه‌های: دوبخشی، سرمایه‌گذاری انسانی، مطلوبیت مهاجرت داخلی، رهیافت سیستمی، جذب و دفع، تفاضل هزینه در مهاجرت، درآمد مورد انتظار مهاجر در مقصد، کارکرد باوری مهاجرت، وابستگی و مهاجرت، تحلیل توسعه‌نیافتگی، تأثیرات متقابل شیوه تولید سرمایه‌داری و شیوه تولید ماقبل سرمایه‌داری که نظریه جذب و دفع در این مهاجرت‌ها بیشتر مدنظر قرار گرفته است. طبق نظر «لی»^۲ چهار عامل عمده در مهاجرت مؤثرند (استاکدیل^۲، ۲۰۱۴، ص ۱۶۵): عوامل موجود در مبدأ، عوامل موجود در مقصد، موانع موجود در جریانات مهاجرت از مبدأ به مقصد و عوامل شخصی. در هر مبدأ و مقصدی یک سری عوامل مثبت (جاذبه‌ها) و عوامل منفی (دافعه‌ها) وجود دارند که در نگاه‌داشتن فرد در یک منطقه یا مهاجرت او مؤثرند. نظریه راونشتاین بیان می‌نماید که هر جریان مهاجرت روستایی به شهر یک جریان متقابل کوچ برگشتی از شهر به روستا را دنبال دارد و همچنین این یکی از قوانین مهاجرت راونشتاین می‌باشد. طبق این رویکرد اگر مهاجر موقعیت و فرصت بهتری در مکان‌های غیرکلان شهر به وجود بیاید احتمال دارد که تصمیم و اقدام به مهاجرت برگشتی نماید. لی نیز بیان می‌دارد که فرد با توجه به عوامل‌های دافعه و جاذبه در مبدأ و مقصد و همچنین موانع موجود در سر راه مهاجران، اقدام و تصمیم به مهاجرت می‌گیرند. طبق رویکرد لی افراد در صورتی تمایل به مهاجرت دارند که عوامل دافعه در مبدأ بیشتر از عوامل جاذبه باشد و همچنین عوامل جاذبه در مقصد بیشتر از عوامل دافعه باشند. نظریه سرمایه‌انسانی که به نظریه هزینه - فایده موسوم است، بیان می‌کند ارزیابی عقلانی هزینه‌ها و منافع برای مهاجرت در نظر گرفته می‌شود.

مباحث نظری گیبیر^۳ (۱۹۹۶، صص ۴۵-۴۸) و موسلی^۴ (۱۹۸۴، صص ۴۴۹-۴۵۲) در مورد عوامل اساسی که در عقبه فرایندهای تمرکز و یا عدم تمرکز جمعیت قرار می‌گیرند، چارچوبی بالارزش را برای انتخاب متغیرهای مربوط فراهم می‌کند. گیبیر (۱۹۹۶، ص

1- Rocchi
2- Stockdale
3- Geyer
4- Mosley

(۴۷) استدلال می‌کند که زندگی مردم را می‌توان بر اساس دو فاز مهم و ضروری که هر کدام مربوط به یک دوره جداگانه است، مشخص نمود. در مرحله تولید گرایی، توجه به مواردی همچون آموزش و پرورش، فرصت‌های شغلی و درآمد بالاتر، جایگزین توجه به استانداردهای زندگی می‌شود. هنگامی که افراد موقعیت خود در بازار کار و دستیابی به درآمد مورد انتظار را بهبود بخشیدند، به وضعیت مسکن که در فاز محیط‌گرایی قرار می‌گیرد توجه می‌کنند. پس وی ارتباط بین تولیدگرایی و محیط‌گرایی را توسعه می‌بخشد.

برخلاف تحلیل گیبز، موسلی (۱۹۸۴، ص ۴۵۰) بر مراحل مختلف زندگی توجه نمی‌کند، بلکه بیشتر بر اهمیت شغل، فرصت‌های اشتغال و توزیع فضایی آن توجه دارد. از دیدگاه وی تبیین جریان مهاجرت معکوس به دودسته مردم محور و شغل محور تقسیم‌بندی می‌گردد. افراد بازنشسته، بیکار و کسانی که هیچ‌گونه مشارکتی در نیروی کار ندارند، اجباری برای محدود شدن و ماندن در محیط کار ندارند. این گروه از افراد می‌توانند فارغ از اصل سکونت بر اساس جغرافیای فرصت‌های شغلی، دست به انتخاب محل اقامت بزنند. علاوه بر این، تغییرات در بازار کار مانند افزایش دسترسی آنلاین برای انجام برخی کارها، تعداد مسافرت‌های کاری هفتگی را کاهش می‌دهد. بنابراین، از این گروه از افراد می‌توان انتظار داشت که برخلاف جریان شهرنشینی حرکت کنند.

جریان ضد شهرنشینی می‌تواند به‌عنوان یک حرکت مهاجرتی خانواده‌ها از مکان‌های بزرگ‌تر (مرکز) به مکان‌های کوچک‌تر (مناطق دورافتاده) تفسیر گردد (استاکدیل و همکاران، ۲۰۰۰، ص ۱۶۸؛ چامپیون، ۲۰۰۱، ص ۴۳؛ استاکدیل، ۲۰۰۶، ص ۵). رابرت و راندولف^۲ (۱۹۸۳، ص ۷۸) چنین بحث می‌کنند که حرکت کردن از مرکز شهر به بخش‌ها و مناطق دیگر شهر به‌عنوان تمرکززدایی تعریف می‌گردد. همچنین حرکت به‌صورت سلسله‌مراتبی از شهرهای بزرگ به کوچک و روستاها را با عنوان تراکم زدایی تعریف می‌کنند. هر دو این تعاریف و حرکات پیش‌شرط و پیش‌زمینه جریان ضد شهرنشینی به‌حساب می‌آیند.

کومبس و همکاران^۴ (۱۹۸۹، ص ۷۲) و هالییدی و کومبس^۵ (۱۹۹۵، ص ۴۳۹) بیان می‌کنند که جریان ضد شهرنشینی همانند فرایند تراکم زدایی عمل می‌کند. تفسیر آنها از جریان ضد شهرنشینی، قطع رابطه حرکات مهاجرتی گذشته است. در این مورد، فرد ضد شهری نه‌تنها به بیرون از شهر مهاجرت می‌کند، بلکه چند منطقه روستایی را برای کار و زندگی انتخاب می‌کند و تغییراتی را در زندگی خود ایجاد می‌کند. بسیاری از مطالعات بر تغییراتی که در سیستم اسکان مشاهده شده است، متمرکزند. بنابراین، در این مطالعات تمرکز بر تغییرات حاصل از مهاجرت به‌سوی الگوی اسکان جدید، چیزی خواهد بود که به آن جریان ضد شهرنشینی گفته می‌شود. از این‌رو، از بُعد جمعیتی و شغلی می‌بایست تعادل بیشتری در این مفهوم ایجاد گردد. جریان ضد شهرنشینی تنها به معنی تغییر محل سکونت خانوارها نیست، بلکه به معنی تغییر شغل افراد و انتقال شغلی افراد شاغل نیز بکار برده می‌شود (استاکدیل، ۲۰۰۶، ص ۷).

والفورد^۶ (۲۰۰۴، ص ۳۱۷) معتقد است که اهمیت تغییر در توازن جمعیت بین مناطق شهری و روستایی فراتر از نقل مکان مسکونی بوده و ممکن است نشان‌دهنده تغییرات ساختاری در روابط قدرت اقتصادی و سیاسی باشد. وی بیان می‌کند که بحث فاصله در مهاجرت از شهرهای بزرگ، تفاوت گذار اصلی بین دو مفهوم حومه‌نشینی و جریان ضد شهرنشینی است. بنابراین، آنچه در این محث از اهمیت بالایی برخوردار است بحث فاصله است. سیستم‌های حمل‌ونقل مدرن و نیز تکنولوژی‌های ارتباطی جدید، دسترسی کافی را به مکان‌های دور دست به‌خوبی فراهم نموده است. بنابراین، شهروندان توانایی ارتباط با مکان‌های با مسافت زیاد را دارند. ویژگی اصلی جریان ضد شهرنشینی این است که می‌بایست به مسئله اشتغال نیز مرتبط باشد. از این نظر، نه‌تنها افراد بلکه مشاغل نیز به مناطق پایین‌دست (روستاها) منتقل می‌شود و افراد تقریباً به صورت کامل از شهر اصلی (مبدأ) ارتباط خود را قطع می‌نمایند. در ارتباط با جریان ضد شهرنشینی تبیین‌های مختلفی ارائه شده که در اینجا رویکرد اقتصاد و اشتغال و تبیین‌های ویژه سنی توضیح داده می‌شوند (استاکدیل، ۲۰۱۴، ص ۱۶۹).

یک شیوه تبیین بازگشت جمعیت به مناطق روستایی می‌تواند ارتباط بین دو موج اقتصاد و توزیع مجدد اشتغال باشد. می‌تواند رابطه مثبت بین سطح اقتصاد و خلأ مهاجرت مناطق روستایی مورد بررسی قرار گیرد. زمانی که اقتصاد روند روبه رشدی دارد، شهرنشینی نیز از سرعت رو به بالایی برخوردار است و زمانی که ما شاهد رکود اقتصادی هستیم، شهرنشینی می‌تواند حرکت نزولی، کند و حتی روندی معکوس داشته باشد. بر اساس رویکرد پست‌فوردیسم، جریان ضد شهرنشینی زمانی اتفاق می‌افتد که بخش صنعتی اهمیت و کارایی خود را در شهر از دست می‌دهد. در این وضعیت، تقاضا برای نیروی کار ضعیف می‌شود. به دلیل وابستگی

1- Stockdale et al.

2- Champion

3- Robert and Randolph

4- Commbes, Longa and Raybould

5- Halliday and Commbes

6- Walford

کمتر به بخش صنعت، بسیاری از افراد شاغل شغل خود را به دلیل ورشکستگی و اخراج از دست می‌دهند. فرصت‌های شغلی کمی در شهرها در دسترس قرار می‌گیرد و مراکز جدید تولید ترجیح می‌دهند به مناطق روستایی منتقل شوند. از طرفی در این وضعیت، بخش خدمات رشد قابل توجهی خواهد داشت و مشاغل خدماتی به سرعت افزایش می‌یابند (استاکدیل، ۲۰۰۶، ص ۸).

بنابراین، تجارت و شیوه‌های کسب‌وکار از شهرها خارج می‌شوند، نه تنها به این دلیل که هزینه‌های نگهداری و زمین در شهر در سطح بالاتری قرار دارد، بلکه به این دلیل که سازمان‌های کاری از اتحاد کمتری برخوردارند و نیز کارکنان انعطاف بیشتری در روستا دارند. در وضعیت وابستگی کمتر به بخش صنعت، کلان‌شهرها از میزان‌های بالای بیکاری رنج خواهند برد، درحالی‌که در مناطق روستایی تقاضا برای نیروی کار افزایش می‌یابد. بنابراین، این می‌تواند علت جریان ضد شهرنشینی باشد و نیز می‌تواند دلیلی برای معکوس کردن رفت‌وآمد و مسافرت روستا-شهر باشد (استاکدیل، ۲۰۱۴، ص ۱۶۶).

بررسی شاموی و اترستروم^۱ (۲۰۰۱، ص ۴۹۴) نشان می‌دهد که امروزه نه تنها افراد به دنبال یافتن شغل هستند، بلکه برای دستیابی به شغل به نواحی اطراف شهر نیز مهاجرت می‌کنند. زیرا نیروی کار ویژه و باکیفیت معمولاً به دنبال انتخاب محیط بهتری برای زندگی خود و فرزندان نسبت به محیط شهر و حومه شهر هستند. بنابراین، وجهه و اعتبار محیطی یک جزء مهم در انتخاب محل کسب‌وکار به حساب می‌آید.

بورس^۲ (۱۹۹۷، ص ۱۱۳)، مار و میلرد^۳ (۲۰۰۴، ص ۴۳۹) و استاکدیل (۲۰۰۶، ص ۱۰) به دلیل پیچیدگی انگیزه‌های افراد بر اساس سن، سه گروه سنی را در تحلیل جریان ضد شهرنشینی در نظر گرفته‌اند. مطالعاتشان نشان داد بین سن و میزان مهاجرت شهر - روستا رابطه مثبت وجود دارد. با افزایش سن انگیزه‌ها و ترجیحات افراد نیز تغییر می‌کند و چرخه زندگی تأثیر معناداری بر تصمیم‌گیری به مهاجرت می‌گذارد. انگیزه‌های میان‌سالان (۲۵ - ۵۴ ساله‌ها) شامل مسکن راحت‌تر، تصور زیبا از روستا یا فرصت‌های شغلی بهتر و در کل کیفیت زندگی بهتر در مناطق روستایی است. اکثر این افراد به دنبال فراهم نمودن زندگی بهتر برای فرزندان، دست به مهاجرت می‌زنند. داشتن فرزند خود یکی از موانع برای جابه‌جایی است. از این رو، عمدتاً قبل از فرزند دار شدن یا قبل از اینکه فرزندان به سن مدرسه برسند مهاجرت می‌کنند. مهاجران این گروه سنی معمولاً به روستاهایی مهاجرت می‌کنند که به شهر بزرگ نزدیک باشد. بسیاری از مهاجران به مناطق روستایی، قبل از سن بازنشستگی به این مناطق مهاجرت می‌کنند. افراد واقع در گروه سنی قبل از بازنشستگی (۵۵ الی ۶۵ سالگی) ترجیح می‌دهند بافاصله بیشتری از شهر اصلی جابجا شده و به دنبال مکانی هستند که بتوانند در آنجا کار و فعالیتی را شروع و دوران بازنشستگی خود را بگذرانند. بنابراین، این گروه نه تنها به فکر تغییر محل زندگی هستند، بلکه به دنبال محلی برای شغل جدیدند. تغییرات در خانواده (مانند ترک فرزندان) نیز می‌تواند انگیزه‌های افراد را برای جابه‌جایی و مهاجرت به مناطق با آب‌وهوای بهتر ترغیب کند. مهاجران سنین بازنشستگی (۶۵ سال به بالا) عمدتاً تحت تأثیر مطبوعیت فضا و مکان روستا قرار دارند. این گروه به دنبال مکانی‌اند که امکانات تفریحی و بهداشتی مناسب را ارائه دهند. بنابراین، مجموعه عوامل مرتبط با محیط روستا و چرخه زندگی افراد می‌تواند قسمت‌های مهمی از علل تصمیم‌گیری افراد جهت مهاجرت به محیط‌های روستایی را تبیین نماید.

با توجه به مطالب ارائه شده، در شهرستان ارومیه که دارای ۲۰ دهستان و حدود ۷۰۰ روستا می‌باشد، نیز مانند سایر نقاط کشور پدیده مهاجرت معکوس و برگشت به روستاها رواج یافته و چون کلان‌شهر ارومیه به لحاظ ترافیک و گرانی و مشکلات زیستی و آلودگی هوا در کشور رتبه‌های نخست را به خود اختصاص داده، لذا مردم شهر ارومیه با برگشت به روستاها و خرید ملک در آنجا و ساختن خانه و ایجاد باغ، موقعیتی را برای خویش ایجاد می‌کنند که بتوانند با برگشت به روستا در آنجا زندگی کنند و فقط صرفاً برای کار به شهر آمده و مجدد به روستا برگردند. این رفتار در بین بازنشستگان و در دوران کنونی برای جوانان نیز بیشتر شده و خود دولت با ساختن مسکن مهر در روستاهای اطراف به این کار دامن زده و برگشت به روستاها و زندگی در آنجا در حال زیاد شدن است اما این مورد خود باعث لطمه به سیستم روستایی شده و متأسفانه با تغییر شکل ساختمان‌ها و کوچک‌تر شدن باغات و زمین‌های کشاورزی باعث لطمه به محیط‌زیست نیز شده است. در بخش انزل که یکی از دهستان‌های ۲۰گانه شهرستان ارومیه می‌باشد و در شمال این شهرستان قرار دارد، در زمان وجود دریاچه ارومیه، یکی از مناطق پررونق این شهرستان بود ولی با خشک شدن دریاچه مردم از این دهستان به شهر آمده و الآن با توجه به مشکلات زندگی در شهر، مجدد در حال برگشت به روستاهایشان هستند تا بتوانند با آباد نمودن ملک‌های آبا و اجدادی برای خویش درآمد کسب نموده و به زندگی خود به لحاظ درآمدی و نوع

1- Shumway and Otterstrom

2- Bures

3- Marr and Millerd

زندگی سر و سامان دهند. و سعت جغرافیائی دهستان انزل بالغ بر ۶۴۳/۲۹۵ کیلومتر مربع و متشکل از دو بخش انزل شمالی به مساحت ۲۲۳/۰۲۶ کیلومتر مربع به مرکزیت روستای قره باغ و انزل جنوبی با مساحت ۴۲۰/۲۶۰ کیلومتر مربع به مرکزیت روستای قولنجی می باشد. این دهستان دارای ۴۰ روستا می باشد که از این تعداد، ۷ روستا در انزل شمالی و ۳۳ روستا در انزل جنوبی قرار دارند. مطمئناً برگشت مردم به روستاها باعث تغییر نوع زندگی و وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در روستاها می گردد، لذا این پژوهش با بررسی موضوع حاضر در پی پاسخگویی به سؤال زیر است: مهاجرت معکوس تا چه میزان باعث تغییر و توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای محل انزل شهرستان ارومیه در طی سالیان ۱۳۹۶ الی ۱۴۰۰ شده است؟

پیشینه تحقیق

الفتی و همکاران (۱۴۰۱)، در تحقیقی با عنوان «تبیین عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی مهاجرت معکوس از شهر به روستا (نمونه موردی: شهرستان سرپل ذهاب)» نشان دادند که بین اتحاد و همدلی، تسهیلات آموزشی، مشکلات شهری، جاذبه های گردشگری، فرار از آسیب های فرهنگی، فناوری های نوین ارتباطی، دسترسی به منابع، توسعه زیرساخت ها و امکانات زیربنایی، ایجاد درآمد و مهاجرت معکوس از شهر به روستا رابطه معناداری وجود دارد.

ملکی و همکاران (۱۳۹۸)، در تحقیقی با عنوان «اثرات و پیامدهای مهاجرت معکوس در تحولات محیطی - اکولوژیکی و کالبدی روستاهای ساحلی شهرستان رشت» نشان دادند که مهاجرت های روستایی در طی سال های اخیر شدت یافته و خانواده ها تمایل زیادی برای بازگشت به روستاها دارند. این روند در روستاهای ساحلی به دلیل برخورداری از آب و هوای ساحلی بیش از سایر نقاط شدت دارد و اثرات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و فرهنگی بر جای گذاشته است که بیشترین اثر آن در بخش کالبدی قابل مشاهده است.

امان پور (۱۳۹۷)، در تحقیقی با عنوان «شنا سایی و اولویت بندی عوامل مؤثر بر شکل گیری مهاجرت برگشتی (مورد شنا سی: بخش مرکزی شهرستان دزفول)» نشان دادند که از دیدگاه مهاجران برگشتی، شاخص اقتصادی و اجتماعی مهم ترین عامل مؤثر بر شکل گیری مهاجرت برگشتی است. نتایج ضریب همبستگی کندال گویای آن است که بین برخورداری روستاها از خدمات و میزان مهاجران برگشتی، ارتباط قوی و مستقیمی وجود دارد؛ همچنین نتایج آزمون رگرسیون خطی نشان می دهد که در مهاجرت برگشتی منطقه مورد نظر، متغیرهای سن، جنس، تعلق بومی و فاصله سکونت تأثیر گذارند. بر اساس آزمون فریدمن، دسترسی به خدمات زیربنایی، ارتباطی، رفاهی و اداری، داشتن زمین و مسکن در روستا و فراغت شغلی بازنشستگی، دارای اهمیت بیشتری نسبت به سایر متغیرها بوده اند. در نهایت نتایج سیستم استنتاج فازی حاکی از آن است که اگر مقدار اثرات اقتصادی ۵۹/۳ و اثرات اجتماعی ۴۵/۳ و اثرات محیطی ۱۷/۳ باشند، آنگاه میزان شکل گیری مهاجرت برگشتی ۶۰/۳ خواهد بود و روستاهای مورد مطالعه در مجموعه مهاجرت برگشتی بالا قرار دارند.

منافی آذر و همکاران (۱۳۹۶)، در تحقیقی با عنوان «مهاجرت بازگشتی و پیامدهای آن بر سکونتگاه های روستایی (مطالعه موردی: بخش باروق شهرستان میاندوآب)» نشان دادند عوامل مختلفی در بازگشت مهاجران نقش داشته است که از بین آنها عامل های اقتصادی و عمرانی - اجتماعی به ترتیب با مقدار ویژه ۲/۴۹ و ۲/۳۱ بیشترین تأثیر را در بین عامل های بارگذاری شده به خود اختصاص داده اند و عامل فرهنگی - قومی کمترین تأثیر را در بین عامل ها داشته است. نتایج تحلیل مسیر اثرات بازگشت مهاجران در روستاها، نشان داد مهاجران بازگشته بیشترین تأثیر را در شاخص های عمرانی - کالبدی و کمترین پیامد را در شاخص اجتماعی داشته اند.

علی بابایی و جمعه پور (۱۳۹۵)، در تحقیقی با عنوان «فرآیند و الگوی مهاجرت معکوس روستایی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: دهستان حاجیلو - شهرستان کبودرآهنگ)» نشان دادند که میان متغیرهای سطح توسعه، شرایط نامساعد شهری، میزان درآمد افراد و تعلقات قومی و بومی از یک طرف و مهاجرت معکوس از طرف دیگر رابطه مستقیم وجود دارد.

ربانی و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیقی با عنوان «بررسی علل انگیزه های مهاجرت معکوس و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی - اقتصادی (مطالعه موردی مهاجران روستانشین شهرهای تنکابن و رامسر)» نشان دادند بین متغیرهای تعلق بومی و درآمد بانگیزه مهاجرت معکوس ارتباط مثبت و معنادار و بین مسافت و انگیزه مهاجرت معکوس رابطه منفی و معنادار و بین متغیرهای سن، سطح تحصیلات، نوع شغل و نوع مسکن بانگیزه مهاجرت معکوس عدم ارتباط معنادار بوده است. رابطه بین انگیزه مهاجرت معکوس و توسعه اجتماعی و اقتصادی نیز نشان دهنده وجود رابطه مثبت و معنادار با این متغیرها است.

کولیر و همکاران^۱ (۲۰۱۸)، در تحقیق خود درباره عوامل مؤثر بر انتقال سرمایه و مهاجرت معکوس به کشورهای مراکش، الجزایر و تونس دریافتند که احتمال ورود سرمایه به این کشورها توسط مهاجران چرخشی نسبت به مهاجران معکوس دائمی بیشتر است. مسئله دیگر، مهاجران تحصیل کرده‌تر کمتر سرمایه به کشورهای مبدأ منتقل می‌کنند.

ربهان و براون^۲ (۲۰۱۵)، نشان دادند، گرایش بالای افراد به تغییر محل سکونت، اساساً شامل تغییر نوع سکونت است. مهاجرت‌های شهری - روستایی بر اهمیت ویژگی‌های فردی خاص تأکید دارند و تأثیر دوره زندگی و ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی را نشان می‌دهند.

گبمیگا ادوال^۳ (۲۰۰۵)، در زمینه حرکت افراد از مناطق شهری به مناطق روستایی در ایالت اویو نیجریه هم نشان داد نامنی شغلی، یافتن کار، بازنشستگی و بالا بودن هزینه‌های زندگی از مهم‌ترین مسائل هستند. علاوه بر این، رابطه مثبت و معناداری بین مدت ماندن مهاجران در مناطق روستایی و سن آنها وجود دارد. همچنین به نقش دولت و تأثیرگذاری آن در تشویق افراد برای رفتن و ماندن در مناطق روستایی و نیز توسعه روستایی تأکید شده است.

مهاجرت معکوس در همه دنیا، به‌خصوص کشورمان ایران رواج یافته و شهرستان ارومیه، در شمال غرب کشور، با دارا بودن ۲۰ دهستان و بالای ۷۰۰ روستا در اطراف خود، یکی از مناطق مستعد جریان مهاجرت معکوس می‌باشد. محال انزل با دو دهستان شمالی و جنوبی و ۴۰ روستا و نزدیکی به شهر و قرار گرفتن در شاهراه ارتباطی شهرستان ارومیه به شهرستان‌های شمالی استان و مرز بازرگان و نخجوان، باعث توجه مردم شهر برای برگشت به این محال شده و افرادی که خود متولد روستاهای محال انزل می‌باشند، برای اینکه از مشکلات اقتصادی، اجتماعی، ترافیکی، زندگانی و ... شهر در امان باشند و بتوانند با آباد نمودن مال و املاک اثری که دارند، بر توان اقتصادی خویش بی‌افزایند، رو به زندگی در روستاهای محال انزل آورده و به سمت روستاهای محل زادگاهشان یا زادگاه پدر مادری خود آورده و در آنجا سکونت نموده و به زندگی خویش ادامه می‌دهند، با توجه به اینکه برگشت به روستا باعث تغییرات مختلف در چهره روستاها و وضعیت اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی آنها می‌گردد لذا برگشت مردم از شهر ارومیه به این روستاها موجبات تغییر در زندگی مردم روستاهای مهاجرپذیر می‌گردد، با توجه به این اصل و با توجه به اینکه تابه‌حال هیچ تحقیقی در این زمینه در شهرستان ارومیه صورت نگرفته است، لذا پژوهش حاضر با بررسی موضوع حاضر در پی بررسی اثرات مهاجرت معکوس بر وضعیت اجتماعی و فرهنگی روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه طی سالیان ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ شمسی می‌باشد.

روش تحقیق

روش این پژوهش، توصیفی تحلیلی، کاربردی و توسعه‌ای، میدانی و غیرآزمایشی بود. جامعه آماری، اهالی روستاهای محال انزل - که شامل ۴۰ روستا است - می‌باشند و کسانی مدنظر پژوهش حاضر هستند که از شهر به روستا برگشته و در آنجا یا باغ خریدند یا ساکن هستند که طبق آمار ارائه‌شده از دهیاری‌های روستاهای محال انزل تعداد این افراد برابر با ۹۴۴ خانوار بود. نمونه آماری به روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای به تعداد ۲۷۵ خانوار انتخاب و پرسشنامه به روش تصادفی ساده پخش شد. در این روش نمونه‌گیری اهالی روستاهای محال انزل، به دو گروه مهاجرت معکوس دائمی (۸۶۹ خانوار) و مهاجرت معکوس فصلی (۷۵ خانوار) تقسیم‌بندی شده و از این دو گروه تعداد ۲۷۵ خانوار که ۲۵۳ خانوار از گروه مهاجرت معکوس فصلی و ۲۲ خانوار از گروه مهاجرت معکوس دائمی بودند، جهت پخش پرسشنامه انتخاب گردیدند. ابزار به شرح زیر است:

پرسشنامه مهاجرت معکوس: این ابزار توسط خود محقق با کمک اساتید محترم راهنما و مشاور بر مبنای تحقیقات قبلی تهیه شده است و دارای ۴ سؤال مشخصات فردی و ۶۰ سؤال در مقیاس لیکرت پنج درجه‌ای (خیلی زیاد تا خیلی کم) است که سه زیر مؤلفه را مورد بررسی قرار می‌دهد: توسعه اقتصادی؛ توسعه اجتماعی؛ توسعه فرهنگی و مهاجرت معکوس. مقیاس حاضر یک ابزار خودسنجی است که برای سنجش نظرات افراد که از شهر به روستا برگشتند طراحی شده است و در این مقیاس آزمودنی‌ها به یک مقیاس پنج‌درجه‌ای طیف لیکرتی پاسخ می‌دهند. پایایی این ابزار با استفاده از آلفای کرونباخ به مقدار ۰/۸۱۸ به دست آمده است. پرسشنامه پژوهش دارای روایی تحلیلی عاملی اکتشافی (عدد KMO به مقدار ۰/۸۴۷ بوده که نزدیک به ۱ و بالاتر از ۰/۶ می‌باشد، عدد بارتلت ۴۹۶۰/۹۳۱ بوده و در سطح ۱ درصد معنادار بود) و تحلیل عاملی تأییدی، مورد قبول و بالا بود و سؤالات پرسشنامه و

1- Collier, Piracha and Randazzo

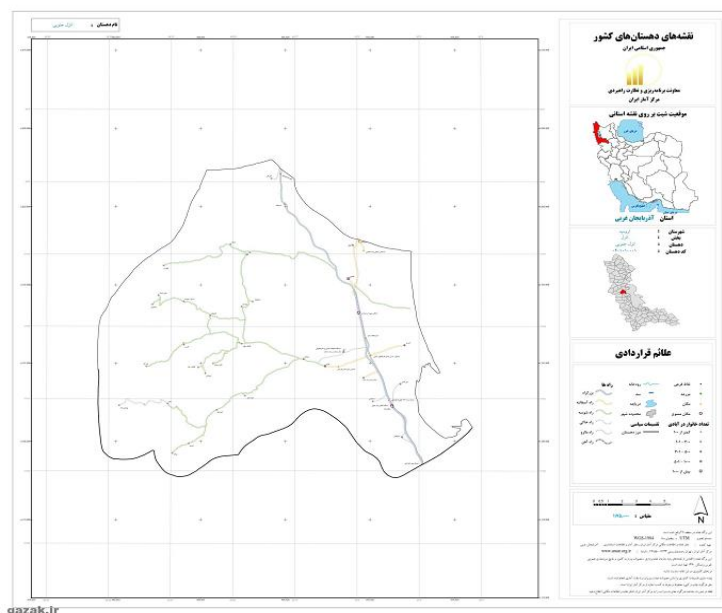
2- Rebhun and Brown

3- Gbemiga Adewale

مؤلفه‌ها و سؤالات مربوط به هر مؤلفه در پژوهش حاضر برای اندازه‌گیری مفاهیم موردنیاز را در این مرحله معتبر بودند. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای (SPSS-V. 28) و (Lisrel-V. 10) استفاده شد.

قلمرو تحقیق

بخش انزل یکی از بخش‌های تابعه شهرستان ارومیه در استان آذربایجان غربی در شمال غربی ایران است (نقشه شماره ۱).

نقشه شماره ۱- موقعیت بخش انزل در نقشه جغرافیایی شهرستان ارومیه
(برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

وسعت جغرافیائی دهستان انزل بالغ بر ۶۴۳/۲۹۵ کیلومترمربع و متشکل از دو بخش انزل شمالی به مساحت ۲۲۳/۰۲۶ کیلومترمربع به مرکزیت روستای قره‌باغ و انزل جنوبی با مساحت ۴۲۰/۲۶۰ کیلومترمربع به مرکزیت روستای فولنجی می‌باشد. این دهستان دارای ۴۰ روستا می‌باشد که از این تعداد، ۷ روستا در انزل شمالی و ۳۳ روستا در انزل جنوبی قرار دارند.

یافته‌ها

نتایج آزمون فراوانی یا فرکوئنسی نشان داد که اغلب افراد موردبررسی در رده سنی بالای ۵۵ سال قرار داشته، مرد، متأهل، به لحاظ شغلی بازنشسته و دارای مدرک تحصیلی کارشناسی بودند (جدول ۱).

جدول ۱- بررسی ویژگی‌های جمعیتی شناسی افراد مورد مطالعه

سن	فراوانی	جنسیت	فراوانی	شغل	فراوانی	تحصیلات	فراوانی
۲۵-۳۵ سال	۱۸	مرد	۲۰۴	آزاد	۳۱	زیر دیپلم	۴۳
۳۶-۴۵ سال	۳۱	زن	۷۱	کارمند	۴۶	دیپلم	۵۵
۴۶-۵۵ سال	۱۰۱	تاهل	فراوانی	کشاورز	۶۳	فوق دیپلم	۵۹
بالای ۵۵ سال	۱۲۵	مجرد	۴۹	کارگر	۴۹	کارشناسی	۷۹
کل	۲۷۵	متاهل	۲۲۶	بازنشسته	۸۶	ارشد و بالاتر	۳۹

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

از آزمون‌های چولگی و کشیدگی و کولموگراف-اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن داده‌ها به تفکیک روش‌های درمانی استفاده شد. قدر مطلق چولگی و کشیدگی متغیرها به ترتیب نباید از ۲ بیشتر و از ۲- کمتر باشد (کالین، ۲۰۱۱).

جدول ۲- بررسی نرمال بودن داده‌ها با آزمون چولگی و کشیدگی و آزمون کولموگراف-اسمیرنوف

مؤلفه‌ها	چولگی	کشیدگی	کولموگراف-اسمیرنوف	سطح معناداری
توسعه اجتماعی	۰/۲۱۳	-۰/۸۵۵	۱/۴۸۸	۰/۰۶۴
توسعه فرهنگی	۰/۲۹۱	-۰/۷۲۸	۱/۶۹۲	۰/۰۵۷
مهاجرت معکوس	۰/۳۳۸	-۰/۳۵۶	۱/۱۸۱	۰/۱۲۳

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

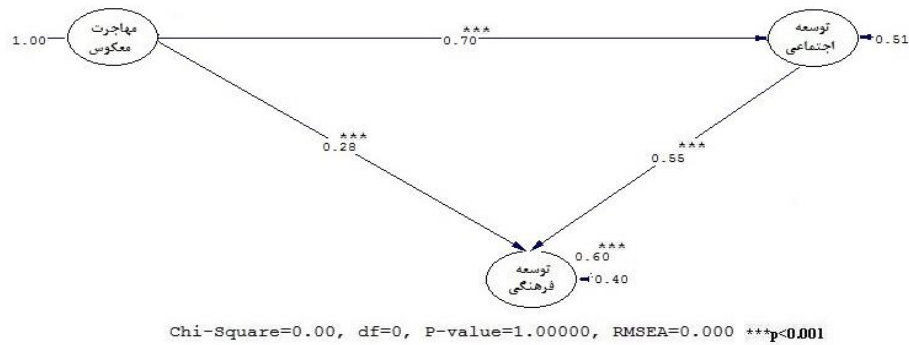
با توجه به نتایج ارائه شده در جدول شماره ۲، قدر مطلق چولگی و کشیدگی برای تمامی متغیرهای پژوهش از ۲ کمتر و از ۲- بیشتر می‌باشد و همچنین عدد کولموگراف-اسمیرنوف برای تمامی متغیرهای پژوهش عدم معنی دار نشان دادند، لذا، توزیع متغیرهای تحقیق نرمال می‌باشند. برای بررسی رابطه بین متغیرهای پژوهش از دیدگاه مهاجرین معکوس به روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه، از ماتریس همبستگی پیرسون استفاده شد.

جدول ۳- ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

ردیف	متغیر	۱	۲	۳
۱	توسعه اجتماعی	۱		
۲	توسعه فرهنگی	۰/۷۴۸**	۱	
۳	مهاجرت معکوس	۰/۷۰۳**	۰/۶۶۷**	۱

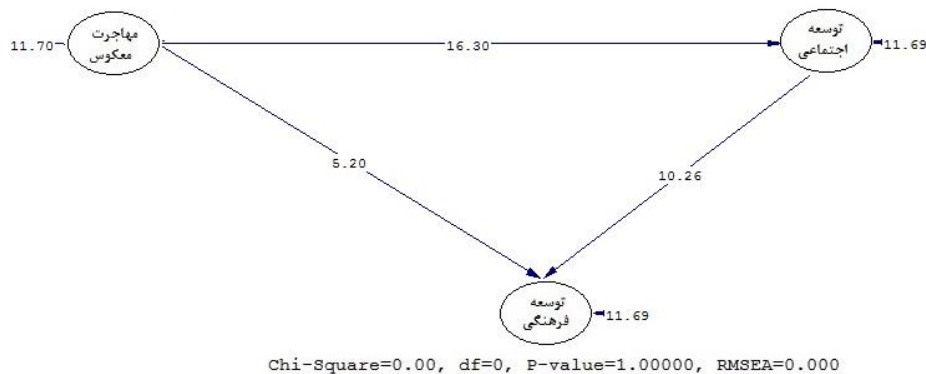
برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲، $P \leq 0.01$

نتایج ماتریس همبستگی پیرسون نشان داد که بین مهاجرت معکوس، توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی از دیدگاه مهاجرین معکوس به روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه، در سطح آماری ۱ درصد و با اطمینان ۹۹ درصد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد (جدول ۳). برای پیش‌بینی توسعه اجتماعی و فرهنگی از دیدگاه مهاجرین معکوس به روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه، مدل مفهومی پیشنهاد شده از طریق تحلیل مسیر به روش بیشینه احتمال بررسی شد. در پژوهش حاضر مهاجرت معکوس، توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی متغیرهای موجود در مدل نظری هستند. متغیرهای توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی متغیرهای درون‌زای مدل هستند و متغیر مهاجرت معکوس نیز متغیر برون‌زای مدل می‌باشد. در نمودارهای ۱ و ۲ مدل آزمون شده پژوهش گزارش شده است. برای آزمون این مدل از نرم‌افزار (Lisrel) ویرایش ۱۰ استفاده شد.

نمودار ۱- مدل استاندارد توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای محال انزل

(برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

نمودار ۲- مدل اعداد تی توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای محال انزل

(برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

نمودارهای ۱ و ۲، بر مبنای ضرایب استاندارد شده و آماره‌های تی به دست آمدند، در نمودارهای به دست آمده از نرم‌افزار لیزرل، آماره خی دو (کا-اسکوئر) عدم معنی‌داری نشان داده است و نشان می‌دهد که مدل نظری پژوهش با داده‌های گردآوری شده برازش مناسب دارد. همچنین چون آماره‌های تی از عدد $3/29$ بزرگ‌تر می‌باشند، پس معنادار بوده و مسیر طراحی شده برای نمودارها در سطح ۱ و ۵ درصد معنی‌دار هستند (احمدی و امانی ساری بگلو، ۱۳۹۵: ۱۰۸ و ۱۲۲). این نتایج نشانگر مناسب بودن مدل توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی بر مبنای تأثیرهای مستقیم مهاجرت معکوس و همچنین تأثیر غیرمستقیم مهاجرت معکوس بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی از دیدگاه مهاجرین معکوس به روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه در طی سالیان ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ در سطح ۱ درصد و با اطمینان ۹۹ درصد می‌باشد. در جدول ۴ اثرات مستقیم و واریانس تبیین شده متغیرها گزارش شده است.

جدول ۴- اثر مستقیم، غیرمستقیم و واریانس تبیین شده متغیرهای پژوهش

مسیر	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل	واریانس تبیین شده
از مهاجرت معکوس به توسعه اجتماعی	۰/۷۰	-	-	-
از مهاجرت معکوس به توسعه فرهنگی	۰/۲۸	-	-	-
از توسعه اجتماعی به توسعه فرهنگی	۰/۵۵	-	-	-
ترکیب مهاجرت معکوس با توسعه اجتماعی به توسعه فرهنگی	-	۰/۳۹	۰/۹۴	۰/۶۰

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

یافته‌های جدول ۴ نشان می‌دهند که ترکیب مهاجرت معکوس با توسعه اجتماعی ۶۰ درصد تغییرات توسعه فرهنگی را از دیدگاه مهاجرین معکوس به روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه، تبیین می‌کنند. برای بررسی برازش مدل آزمون شده از سه دسته شاخص‌های برازش مطلق، تطبیقی و مقتصد استفاده شد. در جدول شماره ۵، این شاخص به تفکیک گزارش شده‌اند.

جدول ۵- شاخص‌های نیکویی برازش مدل آزمون شده پژوهش

شاخص	برآوردهای مدل	حد قابل قبول	نتیجه حاصله
GFI	۰/۹۹	بیشتر از ۰/۹۰	تأیید نتیجه
AGFI	۰/۹۳	بیشتر از ۰/۸۰	تأیید نتیجه
SRMR	۰/۰۱۲	کمتر از ۰/۰۵	تأیید نتیجه
CFI	۰/۹۸	بیشتر از ۰/۹۰	تأیید نتیجه
NFI	۰/۹۵	بیشتر از ۰/۹۰	تأیید نتیجه
NNFI	۰/۹۴	بیشتر از ۰/۹۰	تأیید نتیجه
X ² /df	۱/۸۸	کمتر از ۳	تأیید نتیجه
PNFI	۰/۹۶	بیشتر از ۰/۶۰	تأیید نتیجه
RMSEA	۰/۰۲۶	کمتر از ۰/۰۸	تأیید نتیجه

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

با توجه به جدول ۵، با توجه به این یافته‌ها می‌توان گفت که مدل آزمون شده پژوهش از برازش مناسب برخوردار است. مهاجرت معکوس باعث تبیین مثبت و معنادار توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی در روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه شده است. در جدول ۵ نتایج تحلیل مسیر برای فرضیه اول گزارش شده است.

جدول ۶- تأثیر مستقیم مهاجرت معکوس بر توسعه اجتماعی و فرهنگی روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه

مسیر	مسیر استاندارد	خطای استاندارد	آماره تی	سطح معنی‌داری
از مهاجرت معکوس به توسعه اجتماعی	۰/۷۰	۰/۰۵	۱۶/۳۰	۰/۰۰۱
از مهاجرت معکوس به توسعه فرهنگی	۰/۲۸	۰/۰۵	۵/۲۰	۰/۰۰۱

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

با توجه به جدول ۶ نتایج زیر حاصل شدند: تأثیر مستقیم استاندارد شده برای مسیر مهاجرت معکوس به توسعه اجتماعی (۰/۷۰) و آماره تی آن (۱۶/۳۰) بوده که مثبت و در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است. تأثیر مستقیم استاندارد شده برای مسیر مهاجرت معکوس به توسعه فرهنگی (۰/۲۸) و آماره تی آن (۵/۲۰) بوده که مثبت و در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است. با توجه به این نتایج معنی‌دار، فرضیه اول پژوهش تأیید می‌گردد، یعنی مهاجرت معکوس دارای تأثیر مستقیم و مثبت بر توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی در روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه می‌باشد.

مهاجرت معکوس باعث تبیین مثبت و معنادار توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی در روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه شده است. در جدول ۶ نتایج تحلیل مسیر برای فرضیه دوم گزارش شده است.

جدول ۷- تأثیر غیرمستقیم مهاجرت معکوس بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی روستاهای محال انزل

مسیر	مسیر استاندارد	خطای استاندارد	آماره تی	سطح معنی‌داری
از مهاجرت معکوس به توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی	۰/۳۹	۰/۰۵	۱۶۷/۲۳۸	۰/۰۰۱

برگرفته از: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

با توجه به جدول ۷ نتایج زیر حاصل شدند: تأثیر غیرمستقیم استاندارد شده برای مسیر مهاجرت معکوس به توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی (۰/۳۹) و آماره تی آن (۱۶۷/۲۳۸) بوده که مثبت و در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار است. با توجه به این نتایج معنی‌دار، فرضیه دوم پژوهش تأیید می‌گردد، یعنی مهاجرت معکوس دارای تأثیر غیرمستقیم و مثبت بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی در روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه می‌باشد.

بحث و نتیجه گیری

نتایج به دست آمده نشان دادند که از دیدگاه افراد بررسی شده که همان مهاجرین برگشته از شهر به روستاهای محال انزل بودند،

- بین مهاجرت معکوس، توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.
- مهاجرت معکوس دارای تأثیر مستقیم و مثبت بر توسعه اجتماعی می باشد.
- مهاجرت معکوس دارای تأثیر مستقیم و مثبت بر توسعه فرهنگی می باشد.
- مهاجرت معکوس دارای تأثیر غیرمستقیم و مثبت بر توسعه فرهنگی از طریق توسعه اجتماعی می باشد.

نتایج حاضر برای پژوهش حاضر با نتایج الفتی و همکاران (۱۴۰۱) ملکی و همکاران (۱۳۹۸) امان پور (۱۳۹۷) منافی آذر و همکاران (۱۳۹۶) علی بابایی و جمعه پور (۱۳۹۵) ربانی و همکاران (۱۳۹۰) کولیر و همکاران (۲۰۱۸) ربهان و براون (۲۰۱۵) گبمیگا ادوال (۲۰۰۵) به لحاظ بررسی مهاجرت معکوس و تأثیرهای آن بر شاخص‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حتی کالبدی روستاهای مورد مهاجرت همخوانی و همپوشانی دارد.

در تبیین نتیجه حاصل شده می توان بیان نمود که استان آذربایجان غربی یکی از استان‌های سرسبز کشور می باشد و در این استان رودهای بسیاری چه فصلی چه دائمی در جریان هستند و وجود این سرسبزی و رودخانه‌ها و شاخه‌های منشعب از آنها باعث گسترش روستاها شده است. در شهرستان ارومیه، به لحاظ این عوامل ۲۰ دهستان و حدود ۷۰۰ روستا وجود دارد و این عوامل منجر به بازگشت به روستاها و توسعه باغداری و زندگی روستایی شده است. محال انزل با دارا بودن ۲ دهستان انزل جنوبی و شمالی، ۴۰ روستا دارد که این ۴۰ روستا بنا به نزدیکی و دوری از دریاچه ارومیه که الان متأسفانه در وضعیت وخیمی قرار دارد، اغلب جمعیت این روستاها به شهرها مهاجرت نموده بودند، ولی با توسعه خانه ویلاها و شرایط سخت زندگی در شهر، مردم برای امرارمعاش بهتر و تولید حداقل نیازهای خانواده از نظر سبزیجات و صیفی جات و میوه‌های مختلف رو به روستاها آورده و این عوامل منجر به تغییر در ساختار خانه‌ها و تغییرات کالبدی در روستاها شده و از طرف دیگر چون مردم به روستاها مراجعت می کنند بر ارزش زمین‌ها و باغات افزوده شده و این عامل باعث توسعه اقتصادی در روستا شده است و از طرف دیگر چون مردم از قشرهای مختلف به روستاها برمی گردند، دیدگاه‌های اجتماعی و در نتیجه آن دیدگاه‌های فرهنگی مردم روستا نیز تغییر نموده و در این میان حتی به لحاظ قومیت‌های متفاوت حتی بین روستاها به لحاظ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و حتی کالبدی نیز تفاوت‌های فاحش دیده می شود و مردم از تمام اقشار با اعتقادات متفاوت و فرهنگ‌های مختلف به روستاها مهاجرت می کنند که این عامل خود برهم زنده فرهنگ و اجتماع روستایی و حتی باعث ایجاد مشکلات عدیده برای اهالی و سایر روستاها و حتی خود شهرستان ارومیه می گردد، زیرا برخی مردم با وابستگی به گروهک‌های خرابکار در روستاها ساکن شده و برای سایر اهالی و روستاهای هم‌جوار مشکلات مختلف زیستی و معیشتی ایجاد نموده و در سطح شهرستان و استان منجر به درگیری‌های قومی و قبیله‌ای شده و این عوامل باعث می گردد که زندگی در روستاها از این منظر دچار مشکل گردد. از تمام لحاظ‌های بالا، برای مردم رسیدن به آرامش و داشتن یک درآمد بسیار مهم است از این رو مردم با برگشت به روستاها و خرید خانه‌های بزرگ و باغات، خود اقدام به کشت سبزی و صیفی جات و ... نموده و از این منظر برای خویش در زمینه‌های درآمدزایی فعالیت نموده و این عوامل باعث گرانی زمین، گسترش طرح‌های هادی و تغییرات ساخت‌وساز و توسعه اقتصادی روستاها شده و از طرف دیگر با ورود افراد جدید به روستاها، تغییرات اجتماعی و فرهنگی در این روستاها شکل گرفته و مردم روستا برای تطبیق خود با این افراد جدید اقدام به تغییر در زندگی و رفتار و پوشش خود می نمایند که تمام این عوامل باعث تغییرات اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و کالبدی در روستاها می گردد که باید با برنامه‌ریزی درست، مانع از برهم خوردن شکل اصلی روستاها شده و زندگی روستایی را در حالت روستایی خود نگه داشت و با کمک به روستاییان و تکنولوژیک نمودن کشاورزی و زندگی روستایی باعث تداوم تولید در عرصه روستایی برای روستاییان شد تا از این طریق باعث توسعه همه‌جانبه روستاها شده و مانع از برگشت مجدد به شهرها گردید، از طرف دیگر باید با کمک دهیاری‌ها و عوامل انتظامی مستقر در روستاها، مانع از برهم خوردن امنیت روستاها شد و با توسعه طرح‌های هادی در روستاها باعث بهبود وضعیت زندگی برای روستاییان گردید و از این طریق باعث شد که مردم روستاها و مهاجرین برگشته از شهر به روستاها باکمال آرامش و به دور از تنش‌های مختلف، با سبک و سیاق روستایی زندگی نموده و باعث توسعه همه‌جانبه روستاها و بهبود وضعیت زندگی در روستاها شوند. در دوران کنونی مهاجرت معکوس و برگشت از شهرها به روستاها در حال توسعه است و این مهاجرت باعث رونق روستاها و توسعه آنها از لحاظ‌های مختلف شده و این امر باعث می گردد که زندگی روستایی با تغییراتی که می یابد، باعث راحتی و آرامش زندگی برای روستاییان گردد، اما خود

این مهاجرت علاوه بر جنبه‌های مثبتی که دارد جنبه‌های منفی نیز در پی دارد، چون این نوع مهاجرت باعث تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حتی کالبدی در سطح روستاها شده و این عوامل منجر به تغییر قیافه روستاها و مشکلات عدیده ناشی از این مهاجرت‌ها مانند، کم شدن آب، نابودی دام‌ها، نابودی زمین‌های زراعی و تبدیل آنها به باغات مختلف، کوچک شدن باغ‌ها، افزایش سطح آلاینده‌ها در روستاها و ... می‌گردد، لذا مسئولین امر باید با بررسی تأثیرهای مثبت و منفی مهاجرت‌های معکوس به روستاها، با تدوین قوانین جدید، مانع از نابودی روستاها و تبدیل آنها به ویلاها و خانه باغ‌ها و ... شوند و با حفظ کالبد روستایی باعث توسعه روستاها و درآمدزایی روستاها در راستای بهبود وضعیت معیشتی برای روستاییان شوند. مردم باید در کنار مسئولین برای اینکه وضعیت زیستی در روستاها با این مهاجرت‌های معکوس برهم نخورد، با همکاری یکدیگر مانع از تخریب باغ‌های بزرگ و زمین‌های زراعی شوند و از تکه‌تکه نمودن باغات و ساختن ویلاها و خانه باغ‌ها ممانعت به عمل آورده و با حفظ کالبد روستایی، امکانات لازم برای مهاجرین معکوس را فراهم نموده و با همکاری یکدیگر سعی در گسترش فرهنگ‌های درست و صحیح نموده و از گسترش فرهنگ‌های غلط و مشکل‌ساز ممانعت به عمل آورند و با همکاری مهاجرین معکوس، سعی در توانمندسازی روستاهای خویش به سیستم‌های به‌روز اما با حفظ کالبد روستایی نمایند و مانع از بین رفتن دام‌ها و زمین‌ها و باغات شوند و از حفر چاه‌های غیرمجاز ممانعت به عمل آورده و با این کار باعث حفظ اکوسیستم روستایی و توسعه آرامش در روستا شوند و با بالا بردن سطح فرهنگی و اجتماعی، با کمک دهیاری‌ها باعث سوق طرح‌های هادی به روستاهایشان شوند و از این منظر باعث توسعه اقتصادی روستا نیز شوند و با احداث مدارس و درمانگاه‌ها برای روستاها باعث ارتقا سطح سواد و دانش کودکانشان شوند و در امر توسعه بهداشت کوشا باشند و در کل روستا را به شکل روستا و دارای امکانات مترقی نگاه داشته و باعث بهبود شرایط زیستی و بهداشتی و معیشتی خود و دام‌هایشان در روستاها شده و با این کار باعث کمک به بهبود وضعیت معیشتی روستاها و شهرها نمایند، چرا که اگر وضعیت معیشتی در روستا تأمین گردد، بالطبع وضعیت معیشتی در شهرها نیز بهبود خواهد یافت و اگر میزان تولید گوشت و محصولات کشاورزی در روستاها بهبود یابد، وضعیت اقتصادی مردم در شهرها دچار بحران نخواهد شد و این امر باعث بهبود وضعیت زندگی و توسعه آرامش فکری و زیستی در بین مردم شده و مانع از فروش زمین‌ها و باغ‌ها و تبدیل آنها به ویلاها و ... خواهد شد و زندگی روستایی در روستا به‌صورت مترقی تداوم خواهد یافت و مردم به روستاهای آبا و اجدادی خود جهت رسیدن به آرامش بر خواهند گشت و این برگشت باعث حفظ روستا و مانع از تخریب آن خواهد شد.

پژوهش حاضر در روند اجرایی خود با محدودیت‌های زیر روبه‌رو بود: در تعمیم نتیجه حاصله به سایر شهرها و استان‌های کشور؛ با توجه به اینکه جامعه آماری این پژوهش مهاجرین معکوس روستاهای محال انزل شهرستان ارومیه بودند، محدودیت وجود دارد. سنجش متغیرها در این پژوهش بر مبنای پرسشنامه انجام شده است و استناد به نتایج حاصل باید با احتیاط صورت گیرد؛ زیرا به دلیل حجم اطلاعات خواسته شده ممکن است برخی از آزمودنی‌ها با دقت به سؤالات پاسخ نداده باشند یا به‌صورت ناخودآگاه پرسشنامه‌ها را در جهت خود تأییدی پر کرده باشند. با توجه عوامل و متغیرهای زیادی در تغییرات اجتماعی و فرهنگی روستاها نقش دارند، در نتیجه کنترل تمامی متغیرهای دخیل در این عامل در این تحقیق مقدور نبود و از این لحاظ محدودیت وجود دارد.

در نهایت پیشنهادهای زیر جهت بهبود وضعیت روستاهای مهاجرپذیر ارائه می‌شوند: با توجه به اینکه مهاجرت معکوس بر توسعه اجتماعی روستاها تأثیر مستقیم داشت، پیشنهاد می‌گردد که با برگزاری کلاس‌های تدریجی در مساجد برای اهالی روستاها و با آموزش روابط اجتماعی درست به آنها باعث توسعه اجتماعی در بین روستاییان شده و با ورود مهاجرین معکوس مانع از ایجاد طبقات اجتماعی در روستاها گردید. با توجه به اینکه مهاجرت معکوس بر توسعه فرهنگی روستاها تأثیر مستقیم داشت، پیشنهاد می‌گردد که با آموزش فرهنگ اسلامی ایرانی به روستاییان، باعث توسعه فرهنگ زیستی در بین روستاییان شده و با این کار مانع از برهم خوردن فرهنگی زیستی در بین اهالی روستاها شد. با توجه به اینکه مهاجرت معکوس از طریق توسعه اجتماعی بر توسعه فرهنگی روستاها تأثیر غیرمستقیم داشت، پیشنهاد می‌گردد که با بررسی وضعیت اجتماعی و فرهنگی روستاها، با برنامه‌های آموزشی باعث تقویت و توسعه فرهنگ مردم شده و از این طریق باعث توسعه فرهنگی و اجتماعی مردم روستاها شد و با کمک مهاجرین معکوس به روستاها باعث توسعه اجتماعی و ترویج فرهنگ صحیح زیستی بین روستاها گردید.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهام نویسندگان

در پژوهش مقاله مستخرج از رساله دکتری است، کارهای میدانی، تحلیل و نگارش مقاله توسط نویسنده اول مقاله انجام شده است؛ صحت، تأیید و راهنمایی در تدوین مقاله توسط نویسندگان دوم و سوم صورت گرفته است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان، از همه افراد، به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکتشان در این مقاله تشکر و قدردانی می‌نمایند.

ORCID

Sharifeh Jafarmadar Gharabagh		https://orcid.org/0009-0000-8347-0638
Simin Armaqan		https://orcid.org/0000-0003-0874-5958
Tahmineh Danialia		https://orcid.org/0000-0001-6760-1124

منابع

- الفتی، معارف، حقیقتیان، منصور و حجازی، سید ناصر. (۱۴۰۱). تبیین عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی مهاجرت معکوس از شهر به روستا (نمونه موردی: شهرستان سرپل ذهاب). مجله پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۳(۵۰): ۱۶۱-۱۸۲. https://jpir.takestan.iau.ir/article_690383.html?lang=fa
- احمدی، مالک و امانی ساری بگلو، جواد. (۱۳۹۵). راهنمای کاربرد نرم‌افزار لیززل در تحقیقات رفتاری. ارومیه: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه. <https://ketab.ir/book/cc2d97eb-3976-4f3a-ae42-a91a0379befe>
- افراخته، حسن، منافی آذر، رضا و ولایتی، محمد. (۱۳۹۵). اثرات مکانی - فضایی مهاجرت بازگشتی در شهرستان میاندوآب، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۱): ۸۳-۹۴. [Doi: 10.22067/jrrp.v5i1.43612](https://doi.org/10.22067/jrrp.v5i1.43612)
- امان پور، سعید. (۱۳۹۷). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مهاجرت برگشتی (مورد شناسی: بخش مرکزی شهرستان دزفول). جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، ۸(۲۹): ۳۷-۶۰. [Doi: 10.22111/gaij.2018.4257](https://doi.org/10.22111/gaij.2018.4257)
- ربانی، ر سول، طاهری، زهرا و روستا، زهرا. (۱۳۹۰). بررسی علل انگیزه‌های مهاجرت معکوس و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی - اقتصادی (مطالعه موردی مهاجران روستا نشین شهرهای تنکابن و رام‌سر). فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۲(۵): ۸۳-۱۰۸. https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_1548.html?lang=fa
- علی بابایی، مجتبی و جمعه پور، محمود. (۱۳۹۵). فرآیند و الگوی مهاجرت معکوس روستایی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: دهستان حاجیلو - شهرستان کبودرآهنگ). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۴): ۹۱-۱۰۵. [Doi: 10.22067/jrrp.v5i4.52717](https://doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.52717)
- محمدپورلیما، نغمه و عالی زاد مینا آباد، فرشید. (۱۳۹۷). واگرایی شهری و فرایند خروج ساکنان از منطقه کلان‌شهری (مورد شناسی: تهران). جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، ۸(۲۹): ۷۵-۹۰. [Doi: 10.22111/gaij.2018.4324](https://doi.org/10.22111/gaij.2018.4324)
- ملکی، زهرا، مولایی هاشجین، نصرالله و باسط قرشی مینا آباد، محمد. (۱۳۹۸). اثرات و پیامدهای مهاجرت معکوس در تحولات محیطی - اکولوژیکی و کالبدی روستاهای ساحلی شهرستان رشت. فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۲(۱): ۶۳۵-۶۵۶. https://geography.garmsar.iau.ir/article_670539.html
- منافی آذر، رضا، عبدالمهدی، عبدالله، علیزاده، تیمور، ولایتی، محمد و قاسمی، علی. (۱۳۹۶). مهاجرت بازگشتی و پیامدهای آن بر سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: بخش باروق شهرستان میاندوآب. مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۲(۱): ۱۷۹-۱۹۷. https://jshsp.rasht.iau.ir/article_531372.html

میرفلاح ز صیری، نعمت‌الله، دل عظیمی، فریده و صباغی، شهلا. (۱۳۹۶). آیا مهاجرت معکوس در کشور در حال تحقق است، دومانه تحلیل - پژوهشی آمار، ۴ (۴): ۲۰-۱۴. URL: <https://amar.srtc.ac.ir/article-1-209-fa.html>

یعقوبی، جعفر و زبیدی، طاهره. (۱۳۹۷). بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود - استان زنجان. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۹ (۲): ۱۹۶-۲۰۹. DOI: [10.22059/jrur.2018.229925.1118](https://doi.org/10.22059/jrur.2018.229925.1118)

References

- Afrakhteh, H, Manafiazar, R, & Valaei, M. (2016). The Spatial-Local Effects of Return Migration in Miyandoab County. *Journal of Research and Rural Planning*, 5(1), 83-98. URL: DOI: [10.22067/jrrp.v5i1.43612](https://doi.org/10.22067/jrrp.v5i1.43612). [In Persian]
- Ahmadi, M, & Amani Sari Baglo, J. (2015). *A guide to the use of Lisrel software in behavioral research*. Urmia: Islamic Azad University Publications, Urmia branch. URL: <https://ketab.ir/book/cc2d97eb-3976-4f3a-ae42-a91a0379befe>. [In Persian]
- Alibabaiee, M, & Jom'epour, M. (2017). The Procces and Pattern of Return Migration and Factors Affecting it (Case Study: Hajilou Dehestan- Kabodarahang County). *Journal of Research and Rural Planning*, 5(4), 91-105. URL: DOI: [10.22067/jrrp.v5i4.52717](https://doi.org/10.22067/jrrp.v5i4.52717). [In Persian]
- Amanpoor, D. (2018). Identifying and Prioritizing the Factors Affecting the Formation of Rural Recursive Immigration (Case Study: Central Section of Dezful County). *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 8(29), 37-60. URL: DOI: [10.22111/gajj.2018.4257](https://doi.org/10.22111/gajj.2018.4257). [In Persian]
- Andersen, L. (2002). *Rural – Urban Migration in Bolivia: Advantages and Disadvantages*, Institute De Investigations Socio-Economics, Universidad Catholic Boliviana, La Paz, Bolivia. URL: https://ideas.repec.org/p/ris/iisecd/2002_005.html [In English]
- Bures, R. (1997). Migration and the life course: is there a retirement transition, *International Journal of Population Geography*, 3: 109-119. URL: DOI: [10.1002/\(SICI\)1099-1220\(199706\)3:2<109:AID-IJPG65>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1220(199706)3:2<109:AID-IJPG65>3.0.CO;2-I). PMID: [12321163](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12321163/) [In English]
- Champion, T. (2001). "The continuing urban-rural population movement in Britain: trends, patterns, significance", *Space, Population*, 1(2): 37-51. URL: DOI: [10.3406/espos.2001.1975](https://doi.org/10.3406/espos.2001.1975) [In English]
- Collier, W, Piracha, M, Randazzo, T. (2018). Remittances and return migration. *Review of Development Economics*, 22(1), 174-202. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198867180.003.0009>. [In English]
- Commbes, M, Longa, R, and Raybould, S. (1989). "Counterurbanisation in Britain and Italy: a comparative critique of the concept, causation and evidence", *Progress in planning*, 32:70-92. URL: DOI: [10.1016/0305-9006\(89\)90009-3](https://doi.org/10.1016/0305-9006(89)90009-3) [In English]
- Gbemiga Adewale, J. (2005) Socio-Economic Factors Associated with Urban-Rural Migration in Nigeria: A Case Study of Oyo State, Nigeria, *Journal of Human Ecology*, 17:1, 13-16, URL: DOI: [10.1080/09709274.2005.11905752](https://doi.org/10.1080/09709274.2005.11905752). [In English]
- Geyer, H. (1996). "Expanding the theoretical foundation of differential urbanization", *Social Geography*, 87: 44-59. URL: DOI: [10.1111/j.1467-9663.1998.tb01536.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.1998.tb01536.x). PMID: [12320199](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12320199/) [In English]
- Halliday, J, and M. Commbes (1995). "In search of counter urbanization: some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation", *Rural Studies*, 11(4): 433-446. URL: DOI: [10.1016/0743-0167\(95\)00032-1](https://doi.org/10.1016/0743-0167(95)00032-1). PMID: [12292354](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12292354/) [In English]
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. Second Edition, New York: The Guilford Press. URL: https://www.researchgate.net/profile/Cahyono-St/publication/361910413_Principles_and_Practice_of_Structural_Equation_Modeling/links/62cc4f0ed7bd92231faa4db1/Principles-and-Practice-of-Structural-Equation-Modeling.pdf. [In English]
- Maleki, Z, Moulai Hashjin, N, & Basit Qurashi, MinaAbad, M. (2019). The effects and consequences of reverse migration in the environmental-ecological and physical developments of the coastal villages of Rasht city. *Scientific and research quarterly of new attitudes in human geography*, 12(1): 635-656. URL: https://geography.garmsar.iau.ir/article_670539.html. [In Persian]
- Manafiazar, R, abdollahee, A, Alizadeh, T, valaei, M, & Gasemi Ardehayi, A. (2017). Return migration and its impact on rural settlements Case study: Barough district in Miandoab county. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 12(1), 179-197. URL: https://jshsp.rasht.iau.ir/article_531372.html. [In Persian]
- Marr, W, and Millerd, F. (2004). "Migration of elderly household in Canada, 1991-1996: determinants and differences population", *Space and Place*, 10: 435-454. URL: DOI: [10.1002/psp.341](https://doi.org/10.1002/psp.341) [In English]
- Mirfalah Nasiri, N, Del Azimi, F, & Sabbaghi, Sh. (2017). Is reverse migration happening in the country? *Bimonthly Analytical-Research Statistics*, 4(4): 14-20. URL: <https://amar.srtc.ac.ir/article-1-209-fa.html>. [In Persian]

- Mohamadpoorlima, D, & Alizad MinaAbad, F. (2018). Urban Divergence and the Process of Exiting Residents From Metropolitan Area (Case Study: Tehran). *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 8(29), 75-90. URL: [Doi: 10.22111/gaij.2018.4324](https://doi.org/10.22111/gaij.2018.4324). [In Persian]
- Mosley, M. (1984). "The revival of rural area in advanced economies: A review of some causes and consequences", *Geoforum*, 15: 447-456. URL: [Doi.org/10.1016/0016-7185\(84\)90050-2](https://doi.org/10.1016/0016-7185(84)90050-2) [In English]
- Okali, D, Okpara, E, and Olawoye, J. (2001) *The Case of Aba and its Region, Southeastern Nigeria, Working Paper Series on Rural-Urban Interactions and Livelihood Strategies*, Working Paper 4, Human Settlements Programmed ILED, 3 EnSleigh Street, London, WCIH 0DD. URL: <https://www.iied.org/9117iied> [In English]
- Olfati, M, haghghatian, M, & hejazi, S. N. (2022). Explaining the Social, Cultural and Economic Factors of Reverse Migration from City to Village (Case study: Sarpole Zahab city). *Political and International Researches Quarterly*, 13(50), 161-182. URL: https://jpir.takestan.iau.ir/article_690383.html?lang=en. [In Persian]
- Rabbani, R, Taheri, Z, & Rusta, Z. (2011). Investigating the causes of reverse migration motivations and its impact on socio-economic development (a case study of rural migrants in Tonkabon and Ramsar cities). *Scientific and Research Quarterly of Research and Urban Planning*, 2(5): 83-108. URL: https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_1548.html?lang=en. [In Persian]
- Rebhun, U, Brown, D. L. (2015). Patterns and selectivities of urban/rural migration in Israel. *Demographic Research*, 33: 113. URL: [DOI: 10.4054/DemRes.2015.33.5](https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.33.5). [In English]
- Robert, S, and Randolph, W. (1983). "Beyond decentralization: the evolution of population distribution In England and Wales", *Geoforum*, 14(1):75-102. URL: [Doi: 10.1016/0016-7185\(83\)90008-8](https://doi.org/10.1016/0016-7185(83)90008-8). PMID: [12313278](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12313278/) [In English]
- Rocchi, B, (2009), *Gathering Information on Total Household Income within an "Industry Oriented" Survey on Agriculture: Methodological Issues and Future Perspectives*, Wye City Group on Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income Second Meeting, Rome, Italy. URL: https://ebiblio.istat.it/digibib/Agricoltura/IST0001668Statistics_on_rural_development_and_agriculture_household_income.pdf [In English]
- Shumway, J, and Otterstrom, S. (2001). "Spatial patterns of migration and income change in the mountain west: the dominance of service-based, amenity-rich countries", *The Professional Geographer*, 53(4): 492-502. URL: https://www.academia.edu/27453512/Spatial_Patterns_of_Migration_and_Income_Change_in_the_Mountain_West_The_Dominance_of_Service_Based_Amenity_Rich_Counties [In English]
- Stockdale, A. (2006). "The role of a retirement transition in the repopulation of rural areas", *Population, Space and place*, 12: 1-13. URL: [Doi: 10.1002/psp.380](https://doi.org/10.1002/psp.380) [In English]
- Stockdale, A. (2014). Unravelling the migration decision-making process: English early Retirees moving to rural mid-Wale, *Journal of Rural Studies*, 34: 161-171. URL: [Doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.010](https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.010) [In English]
- Stockdale, A, Findlay, A, and Short, D. (2000). "The repopulation of rural Scotland: opportunity and threat", *Rural Studies*, 16: 243-257. URL: [Doi.org/10.1016/S0743-0167\(99\)00045-5](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(99)00045-5) [In English]
- Walford, N. (2004). "Searching for a residential resting place: population in-migration and circulation in Mid-Wales", *Population, Space and Place*, 10: 311-329. URL: [DOI: 10.1002/psp.336](https://doi.org/10.1002/psp.336) [In English]
- Yaghoubi, J, & zobeidi, T. (2018). Assessing Reverse Migration's Motivations and Consequences in Ijroud County, Zanjan Province. *Journal of Rural Research*, 9(2), 196-209. URL: [Doi: 10.22059/jrur.2018.229925.1118](https://doi.org/10.22059/jrur.2018.229925.1118). [In Persian]